

УДК 316.423.2+316.73

<https://doi.org/10.34142/24130060.2020.21.2.05>

«МЕМ» ЯК БАЗОВА ОДИНИЦЯ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Г. М. Куц

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Розглянуто проблематику культурної еволюції. Стверджується, що головна відмінність між еволюцією природи та еволюцією культури полягає лише в темпах їхньої динаміки. Зазначається, на основі концепції Р. Докінза, що основою еволюційного процесу культури виступає «мем» - молекула-реплікант - одиниця передачі культурної спадщини. Зафіксовано, що «мемам» властива висока стійкість, підвищена тривалість існування, точність копіювання. Аргументовано, що процес розвитку моди, посилює еволюційні процеси в культурі, а недовговічність існування моди сприяє її динаміці, що призводить до змін культурного простору індивіда та, в свою чергу, посилює культурну еволюцію.

Ключові слова: мем, реплікація, культурна еволюція, мода, мемокомплекс, культурні зміни, культурна динаміка.

«МЕМ» КАК БАЗОВАЯ ЕДИНИЦА СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРНОЙ ЭВОЛЮЦИИ

Г. М. Куц

Рассмотрена проблематика культурной эволюции. Утверждается, что главное отличие между эволюцией природы и эволюции культуры заключается в темпах их динамики. Отмечается, на основе концепции Р. Докинза, что основой эволюционного процесса культуры выступает «мем» - молекула-репликант - единица передачи культурного наследия. Зафиксировано, что «мемам» свойственна высокая устойчивость, повышенная продолжительность существования, точность копирования. Аргументировано, что процесс развития моды, усиливает эволюционные процессы в культуре, а недолговечность существования моды способствует ее динамике, что приводит к изменениям культурного пространства индивида и, в свою очередь, усиливает культурную эволюцию.

Ключевые слова: мем, репликация, культурная эволюция, мода, мемокомплекс, культурные изменения, культурная динамика.

"MEM" AS A BASIC UNIT OF MODERN CULTURAL EVOLUTION

H. Kuts

The problems of cultural evolution are considered. It is noted that the similarity of biological and cultural evolution emphasizes the fact that evolutionary processes in culture, as in nature, are impossible if their constituent elements remain unchanged, that is, the absence of changes in culture or nature denies any evolution.

It is argued that the main difference between the evolution of nature and the evolution of culture is only in the pace of their dynamics. It is noted, based on the concept of R. Dawkins, that the basis of the evolutionary process of culture is a "meme" - a replicant molecule - a unit of cultural heritage. It is recorded that "memes" are characterized by high stability, increased

lifespan, accuracy of copying. It is argued that the process of fashion development enhances the evolutionary processes in culture, and the short life of fashion contributes to its dynamics, which leads to changes in the cultural space of the individual and, in turn, enhances cultural evolution. It is claimed that memes that are replicated with increased accuracy are passed down from generation to generation in the form of rules, norms, patterns of behavior; to such memoir complexes, it is necessary to carry moral principles, traditions - accordingly it becomes possible to understand existence in various cultures of rather dissimilar interpretations.

It is highlighted that meme is a unit of cultural heritage transmission and originated as a new type of replicator, and its survival is similar to the survival of genes in the gene pool; accordingly, the qualities that promote meme survival are similar to the survival qualities of genes: longevity, fertility, and copying accuracy. It is concluded that the laws of cultural development are coherent with the laws of biological evolution.

Key words: mem, replication, cultural evolution, fashion, memo complex, cultural changes, cultural dynamics.

Постановка проблеми. Зростаюча диференціація форм буття індивіда, збільшення багатоманітності потреб, постійне впровадження інновацій ведуть до різноаспектних трансформацій культурного простору людини.

Процес зростаючої складності культури аналогічний процесу біологічної еволюції природи (яка теж характеризується різноманітністю специфічних форм її організації). Цю подібність підкреслює ще й той факт, що еволюційні процеси в культурі, як і в природі, неможливі при незмінності їх складових елементів, тобто, відсутність змін в культурі чи природі заперечує всяку їхню еволюцію. І, дійсно, саме мінливість культурного (чи природного) середовища призводить до нових модифікацій, які й сприяють еволюційним процесам. Таким чином, можна зробити висновок, що закони розвитку культури когерентні із законами біологічної еволюції.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематику культурної еволюції в її окремих аспектах та супутніх процесах висвітлено в наукових працях А. Месуді, Р. Інглхарта, Г. Фоллмера, К. Хюбнера, Р. Докінза, Г. Люббе, Л. Уайта, Дж. Мьордока.

Метою статті виступає дослідження «мему», як елементарної одиниці процесу культурної еволюції, що забезпечується механізмами реплікації.

Виклад основного матеріалу. Культура в ХХ столітті стала характеризуватися зростаючою складністю. Раніше вважалося, що зростаюча складність, породження специфічних форм організації властиві лише

природі, оскільки творча еволюція природи була б неможлива, якби складові її елементи були незмінними. На цьому побудована еволюційна теорія Дарвіна. Але зростаюча складність характерна не тільки для еволюції природи. Подібні процеси відбуваються також у культурному середовищі, про що свідчить багатоманітність форм буття людини, їхнє ускладнення. Так, згідно з Дж. Мьордоком, «культурні зміни і сам процес зміни, мабуть, настільки ж адаптивні, як і еволюція в органічному світі» (Mjordok, 1997, s. 53).

На думку Г. Люббе, «особливість історії культури полягає лише в символічно-мовній формі передачі культурної інформації, на відміну від генетичної форми передачі інформації від покоління до покоління, яка характерна для біологічної еволюції. Символічно-мовний спосіб передачі культурної інформації, що відрізняє історію культури, одночасно стає вирішальною умовою різко зростаючої, в порівнянні з біологічною еволюцією, швидкістю еволюційних процесів в культурі» (Ljubbe, 1994, s. 98).

Факторів, що сприяють еволюції культури та посилюють розмаїття її проявів, безліч. Одним із них виступає мода, як постійний супутній елемент культурної еволюції, чинник, що продукує культурну багатоманітність (Kucz, 2003). Процес розвитку моди, очевидно, посилює еволюційні процеси в культурі, оскільки мода – суто динамічне явище, яке постійно призводить до мінливості культурного середовища. Відповідно, недовговічність існування моди сприяє її динаміці, що призводить до змін культурного простору індивіда та, в свою чергу, посилює культурну еволюцію.

Головна відмінність між еволюцією природи та еволюцією культури полягає лише в темпах їхньої динаміки. Ж. Тард відзначав, що «зміни в живій природі відбуваються значно повільніше, ніж у соціальному світі» (Tard, 1892, s. 36), причому, існують численні аналогії «між соціальними явищами та явищами фізичними і біологічними»

(Tard, 1892, s. 1). Для яскравого прикладу коеволюції природи і культури звернемося до праці Р. Докінза «Егоїстичний ген» (Dokinz, 1993).

Р. Докінз висунув оригінальну концепцію дарвінівської еволюції, вважаючи, що Дарвін «уперше зв'язно і логічно виклав, для чого ми існуємо» (Dokinz, 1993, s. 14). Суть цієї концепції в наступному. Найважливіше в еволюції – це благополуччя індивідуума (або гена), а не благополуччя виду (під благополуччям мається на увазі “шанс на виживання”). Цей шанс залежить від здатності до пристосування, оскільки еволюція діє шляхом природного відбору, який і передбачає диференціальне виживання найбільш пристосованих.

За Р. Докінзом найвищі шанси на виживання мають “егоїстичні” гени (складові елементи будь-якого організму). Виживання найбільш пристосованих генів – окремий випадок більш загального закону виживання стабільного. Найбільш рання форма природного відбору полягала, мабуть, у відборі найстабільніших форм (спочатку це могли бути, приміром, групи певних молекул).

Теорія Дарвіна повноправно виходить на сцену саме в той момент, коли звичайні побудови молекул цю сцену покидають. З'являються одиниці (молекули) якісно іншого плану, яким притаманна незвичайна властивість – спроможність створювати копії самих себе (Dokinz, 1993, s. 26). Такі молекули Р. Докінз називає *реплікаторами*. Реплікатор може виникнути тільки один раз і виникнення його є абсолютною випадковістю. Саме він стає новою формою стабільності, створюючи велику популяцію ідентичних копій. І ось тут настає цікавий момент: процес копіювання не завжди досконалий. Іноді він призводить до помилок, і в результаті «саме ці помилки роблять можливою еволюцію» (Dokinz, 1993, s. 28).

Р. Докінз розглядає три напрямки еволюції, що ведуть до стабільних станів, тобто станів здатних до виживання. Молекули першого типу відзначаються високим «довголіттям», оскільки мають у своєму розпорядженні багато часу для самокопіювання. Молекули другого типу

виживають завдяки точності копіювання. Молекулам третього типу властива «плодючість», тобто швидкість реплікації.

Людина – «машина для виживання» реплікаторів. Головна особливість генів у тому, що саме вони і є реплікаторами. Сталося так, що «одиноцею, яка реплікується та переважає на нашій планеті, виявилася ген-молекула ДНК» (Dokinz, 1993, s. 178). Якщо існують інші аналогічні одиниці, то вони можуть скласти основу якісно іншого еволюційного процесу.

Р. Докінз вводить таку нову одиницю, новий реплікатор, який стає основою еволюційного процесу культури. Називає він його «*мемом*» (від грецького кореня «мімем» – наслідування), вважаючи, що саме завдяки наслідуванню поширюються меми в культурі (подібно до генів, які поширюються в генофонді за допомогою сперматозоїдів і яйцеклітин) (Dokinz. 1993, s. 179). Культуру Докінз розуміє як більшу частину всього того, що є незвичайного в людині. Передача цього незвичайного – культурної спадщини – аналогічна генетичній передачі та може породити нову форму еволюції.

Після смерті людини залишаються її гени та її меми, причому мемокомплексам притаманна більш висока живучість (так, якщо гени розсіюються в генофонді кожного наступного покоління, то, наприклад, мемокомплекс Сократа існує до сих пір). Мем є одиницею передачі культурної спадщини (цією одиницею може стати або уривок популярної пісні, або легенда, або архітектурна споруда тощо). Він виникнув як реплікатор нового типу і його виживання аналогічне виживанню генів у генофонді. Відповідно, якості, що сприяють виживанню мемів аналогічні якостям виживання генів: довговічність, плодючість та точність копіювання. Розглянемо детальніше ці три напрямки еволюції, що ведуть до стабільних станів.

Мемам, які характеризуються підвищеною тривалістю існування (внаслідок більшого часу для самокопіювання) притаманна більш висока

стійкість, тобто стабільність. Так, скажімо, такі мемокомплекси як релігійні інститути відрізняються майже непохитною стійкістю.

Меми, які реплікуються з підвищеною точністю, передаються з покоління в покоління у вигляді правил, норм, зразків поведінки. До таких мемокомплексів, очевидно, варто віднести моральні устої, традиції... Звідси стає можливим розуміння існування в різноманітних культурах досить несхожих інтерпретацій таких, наприклад, понять як добро і зло, оскільки кожна культура з високою точністю реплікує меми, що володіють цінністю тільки в її межах, тобто живучість яких передбачає її стабільні стани. Ж. Тард також відзначав, що «у кожній місцевості добро і зло, прекрасне і потворне розумілося по-різному» (Tard, 1892, s. 333). Таким чином, подібні мемокомплекси тривалий час незмінні, хоча «помилки» копіювання мають місце і тут, змінюючи напрямок еволюції.

Але, мабуть, саме недовговічні меми, які здатні до швидкісної реплікації (підвищеної плодючості) вносять найбільший вклад в еволюцію культури. І саме тут можливе панування моди, яке і викликане недовговічністю та швидкістю перемін її змістів. Недовговічні меми реплікуються з певними відхиленнями (помилками), що часто виникають як елемент випадку, в чому, власне, і полягає їхня недовговічність. Часто ці меми з підвищеною швидкістю тиражуються, зникаючи так само швидко, що дозволяє ввести для їхньої характеристики поняття – «модність».

Ймовірно, немає сенсу розглядати продукування мемів поза культурним контекстом епохи. Так, скажімо, у середні віки поширення мемів (як елементів, що сприяють розмаїтості) було вкрай невисоким, до чого призвело негативне ставлення до багатоманітності. Середньовічне суспільство, як відзначав Ж. Ле Гофф, «було насамперед ареною боротьби єдності і багатоманітності, що мислилося в свою чергу як поєдинок добра і зла. Оскільки дуже довго тоталітарна по духу система християнського Середньовіччя ототожнювала добро з єдністю, а зло – з багатоманітністю (Le Goff, 1992, s.247). Поширення новацій (а мем, що реплікується з

помилками – явна новація) асоціювалося зі злом, оскільки «винаходити вважалось аморальним» (Le Goff, 1992, s. 303). Мабуть тому в Середньовіччі можливість реплікації мемів, які відрізняються підвищеною плодючістю, була дуже низькою.

Вірогідно, виживали, з одного боку, меми, яким притаманна підвищена довговічність, з іншого – точність копіювання, тобто повторення. У Середньовіччі саме «практика постійного повторення ... переносить в інтелектуальну сферу і духовне життя прагнення зупинити час» (Le Goff, 1992, s. 304). Мабуть, саме тому народження моди, як феномену, що вносить безупинні зміни в культуру, відносять лише до кінця Середньовіччя – XIII-ого століття.

Відповідно, використовуючи термінологію Р. Докінза, можна сказати, що в сучасній культурі спостерігається явна перевага мемів з підвищеною плідністю, здатних до швидкісної реплікації, що зумовлюється постійними помилками копіювання.

Згідно з Ж. Тардом, вже в XIX-ому столітті, завдяки успіхам цивілізації, відбувається «заміна багатоманітності в просторі – багатоманітністю в часі та одноманітності в часі – одноманітністю в просторі» (Tard, 1892, s. 314). Під багатоманітністю в просторі він розумів сильні відмінності в житті різних народностей, що співіснують іноді пліч-о-пліч. Ці кардинальні відмінності іноді століттями не змінювалися, тобто, характеризувалися одноманітністю в часі. Мода, згідно з Ж. Тардом, з одного боку, сприяла нівелюванню відмінностей у просторі, приводячи до його одноманітності (коли в короткі зрізи часу на величезних територіях люди використовують ті самі артефакти культури). З іншого боку, мода, тим самим, стала вносити різноманіття в часі (періодично змінюючи ті чи інші форми культури).

К. Хюбнер також вказував на «одноманітність у просторі» в сучасній культурі, відзначаючи, що в різних країнах люди купують однакові продукти не тому, що вони кращі, а тому, що внаслідок переміщень і подорожей

переваги стають однорідними. «Згадаємо про таких ведучих на ринку продуктах як IBM-сумісний комп'ютер, про загальну популярність, що викликають «фаст фуд», джинси, кока-кола і так далі» писав він (Hjubner, 2001, s. 378). Поява інформаційного суспільства призвела до посилення процесів культурної динаміки, продукуючи виникнення нових форм культури.

Таким чином, в інформаційну епоху, епоху швидкісних змін ставлення до новацій вельми позитивне. Відповідно, можна прийти до висновку, що у сучасній культурі при реплікації різних мемокомплексів вітаються помилки копіювання, тобто, випадковості. Саме тому так зросла популярність моди в різних сферах культури. Адже випадковості завжди сприяють підвищеній мінливості різних явищ культури, і моди в тому числі. Тобто, підвищена мінливість моди в сучасній культурі, використовуючи термінологію Р. Докінза, зумовлена перевагою недовговічних мемів у культурі. Оскільки відтворення таких мемів постійно супроводжується випадковостями та помилками копіювання, у культурі наростає різноманіття її форм. Отже, меми сприяють зростанню диференціації та посиленню розмаїтості форм буття культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Докинз, Р. 1993. *Эгоистичный ген*. Перевод с английского. Москва: Мир.
2. Куц, Г. М., 2003 *Феномен моди: онтологічний статус і філософсько-антропологічні засади*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури». Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
3. Ле Гофф, Ж., 1992., *Цивілізація середньовікового Запада*. Перевод с французкого. Москва: Издательская группа Прогресс, Прогресс-Академия.
4. Люббе, Г., 1994. В ногу со временем. О сокращении нашего пребывания в настоящем. *Вопросы философии*, 4, с. 94-107.
5. Мёрдок, Джордж П., 1997.

REFERENCES

1. Dokinz, R. 1993. *Egoistichnyi gen. Perevod s angliyskogo*. Moskva: Mir.
2. Kuts, G. M., 2003 *Fenomen modi: ontologichniy status I fillofsko-antropologichni zasadi*: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. fillos. nauk: spets. 09.00.04 «Fillofska antropologiya, fillofIya kulturi». HarkIv: HarkIvskiy natsIonalniy unIversitet ImenI V. N. KarazIna.
3. Le Goff, Zh., 1992., *Tsivilizatsiya srednevekovogo Zapada*. Perevod s frantsuzkogo. Moskva: Izdatelskaya gruppa Progress, Progress-Akademiya.
4. Lyubbe, G., 1994. V nogu so vremenem. O sokraschenii nashego prebyvaniya v nastoyaschem. *Voprosyi filosofii*, 4, s. 94-107.
5. Myordok, Dzhordzh P. 1997. *Fundamentalnyie harakteristiki kulturyi. Antologiya issledovaniy kulturyi*. T.1.. SPb.: Universitetskaya kniga.

- Фундаментальные характеристики культуры. *Антология исследований культуры*. Т.1.. СПб.: Университетская книга. 728 с. С. 49-56.
6. Тард, Ж. 1892. *Законы подражания*. (*Les lois de l'imitation*): Переводъ съ французскаго. С.-Петербургъ: Издание Ф. Павленкова. 728 s. S. 49-56.
6. Tard, Zh. 1892. *Zakonyi podrazhanIya*. (*Les lois de l'imitation*). Perevod' s' frantsuzskago. S.-Peterburg': Izdanie F. Pavlenkova.
7. Хюбнер, Курт., 2001. *Нация: от забвения к возрождению*: Перевод с немецкого А.Ю. Антоновского. Москва: Канон+.
7. Hyubner, Kurt., 2001. *Natsiya: ot zabveniya k vozrozhdeniyu*: Perevod s nemetskogo A.Yu. Antonovskogo. Moskva: Kanon +.

Інформація про автора

Куц Галина Михайлівна - доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail:galyna.kuts@i.ua. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7263-1958>.

Стаття надійшла до редакції: 24.10.2020 р.

Прийнята до друку: 17.11.2020 р.